

գալ տուեց, քրիստոնեութիւնն էր որ տուեց մեզ լուսաւորութիւն, գիր, մատենագրութիւն: Եւ այս մի առանձնական երեւոյթ չէ, բոլոր նոր ազգերը քրիստոնեութիւնն ընդունելով՝ ձեռք են բերել և իրենց ազգային գրերն ու մատենագրութիւնը: Մինչև անգամ յանդուգն չէ թուում իսկ՝ պնդելը որ մենք նոր ազգ ենք, այն մտքով՝ ինչպէս նոր են անուանուում եւրոպացի ազգերը, և ոչ ընաւ հին քաղաքակիրթ ազգ: Երեւակայեցէք մի քաղաքակիրթութիւն, որ սեպհական գիր չունէր և պահանջ էլ չուներ ունենալու: Իսկ եթէ ազգերի հնութիւնը պէտք է հաշուել առանց քաղաքակիրթութեան, այլ միայն օտարների յիշատակութեամբ, կամ կիսակիրթ թագաւորների և իշխանների անուանց ցուցակով աւանդուած մեզ նոյնպէս օտարներից, այն ժամանակ շատ ուրիշ վայրերի ցեղեր, ինչպէս օրինակ քրդերը, կարող են մանել հին քաղաքակիրթ ազգերի շարքը: Բայց թողնենք այս ամէնը: *

Զրպարտելով Գրիգոր Լուսաւորին չէ կարելի պատմական ճշմարտութիւնը փոխել, և այս երկտողս գրել ոչ թէ Լուսաւորին պաշտպանելու մտադրութեամբ, ոչ թէ կրօնասիրական ձգտումներով դրդուեցայ, այլ միայն ցոյց տալու համար այն բաղմութիւ առասպելներից մէկը, որոնցով լիքն են դժբաղդարար մեր պատմութիւնը, մեր դրպրոցական դատագրեքը, այսպէս անուանուած նոր հետազօտութիւնները, որոնցից սակայն իրաւունք ունինք աւելի շրջահայեցողութիւն և փոքր ինչ աւելի տրամաբանութիւն պահանջել:

Կարող ենք աստիճանով լինել, որ Գրիգոր

Լուսաւորիլը ոչ գիրք է՝ այրել, ոչ գիր է՝ ջնջել և ոչ գրականութիւն:

Գ. Տ. Մ.

ԹՈՆԴՐԱԿԵՑԻՔ ՄԵՐ ՕՐԵՐՈՒՄ, աստուածաբանութեան և փիլ. պսակաւորի Էջմիածնի սարկաւազ ԿԱՐԱՊԵՏ ՏԷՐ ՄԿՐՏՁԵԱՆԻ [Die Thondrakier in unsern Tagen, von Lic. Dr. Karapet Ter-Mkrtschian, Archidiakonus in Edschmiazin. Zeitschr. f. K. G. XVI, 2. Կր. 253—27.]

Պաշտօնականները բիւզանդական կայսրութեան մէջ և նման հերետիկոսական երեւոյթներ Հայաստանում, վերնադրով իւր շարադրութեան իբրեւ լրացումն Կարապետ սարկաւազը (այժմ վարդապետ) առաջ է բերել գերմանական «Եկեղեցական պատմութեան ամսագրում» մի համառօտ տեսութիւն այն հայ աղանդաւորների մասին, որ դարուս սկըզբում առանձին հոգսեր պառճառեցին Ս. Էջմիածնի հոգեւոր վարչութեան: Այդ աղանդի և նրա հետեւողների մասին առաջին անգամ խօսել է պ. Ա. Երիցեանը «Փորձ ամսագրի 1880 հոկտեմբերի համարում: Այս ընդարձակ յօդուածն է ծառայել հեղինակին համար իբրեւ աղբիւր: Հայ ընթերցողներին արդէն իսկ ծանօթ են Նիրակի Արիսկի գիւղի հերետիկոսների պատմութիւնն և Էջմիածնի սինոդի երկարատեւ քննութիւններն այդ մասին: Պ. Երիցեանն իւր վերոյիշեալ յօդուածի համար նիւթերը քաղել է ս. Էջմիածնի գիււանի հնագաւրանից, այժմ կարելի է թերեւս աւելի նիւթեր գտնել այդ մասամբ դեռ մութը մնացած խնդրի լուսաբանութեան համար, սակայն այն նիւթն էս, որ արդէն հրատարակուել է, բաւական է որոշ եզրակացութիւնների հասնելու համար: Հ. Կարապետի ձեռնարկութիւնը, որ վերաբերում է Հայաստանում եղած աղանդների հետաքննութեան, սխալմ է քրիստոնեութեան մեր երկրում հաստատուելու օրերից և հասնում մինչև մեր ժամանակը: Գիտնական հեղինակի ջանքն է այն ընդհանուր կապն ապացուցանել, որ կայ Մեսաղե-

* Իբրեւ ապացոյց նախաքրիստոնէական հայ գրականութեան տվորաբար յառաջ են բերուում՝ Փիլաստրոսի լաւ հասկացում և կասկածնի զոյցը, Կորինից և Ղազարից վատ ընթերցումներով սխալ և թերատ, մութ և հակասական հատուածներ և մանաւանդ՝ o sancta simplicitas! Ազգամանգեղոսի «Նշնագրեք» և Եւսեբիոսի այդ մի հասարակաց տեղի է բոլոր վարք սրբոցներում:

նականութեան [տես Արարատ 1895. № 2] Պաղկեանցի թանգրակեցոց և ուրիշ հայկական աղանդների մէջ:

Մեր անմշակ եկեղեցական պատմութեան միայնակի մեծակշիռ հետազոտութիւն մեծ ծառայութիւն պիտի անէ անշուշտ գծադրաբար այդ հետազոտութեան հայերէն թարգմանութիւնը դեռ ևս լոյս չէ տեսել, որ շատ ցանկալի է:

Նոր թոնդրակեցիների մասին այս փոքրիկ հետազոտութիւնը երեք մասից է բաղկացած. առաջին մասում հեղինակը ծանօթացնում է խնդրի պատմութեան հետ, երկրորդում առաջ է բերում այդ աղանդի հաղորդակիցների ցուցումներն և նոր աղանդապետ Յովհաննիսի կենսագրութեան և նրա աղանդի հիմունքների քննութիւնը, երրորդ բաժինը թարգմանութիւն է «Բանալի ճշմարտութեան» գրքի, որ նոր թոնդրակեցիների վարդապետարանն է եղել:

Հետազոտութեանս ամէնից հետաքրքրական և պատմութեան համար նշանակութիւն ունեցող մասն է այս նոր աղանդի հիմնադրի կենսի և վարդապետութեան քննութիւնը և այս աղանդի կրկին զօրանալու պատճառների հետազոտութիւնը (եր. 263—264): «Բանալի ճշմարտութեան» գրքի թարգմանութիւնը լուսարանուած է կարևոր ծանօթութիւններով:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ—ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՑԱՅ
ՆԱԽԱՊԱՏԲԱՍՏՈՒԹԻՒՆԸ ԱՆԳԼԻՍՏՈՒՄ:

Անգլիացոց գործնականութիւնը առած է դարձած: Անգլիական գործնական ուղղութիւնը արդէն նշմարուում է նրանց կեանքի ամէն մի ասպարիզում, այստեղ առաջ ենք բերում՝ անգլիական դպրոցական կեանքի մի երևոյթը, որ նոյնպէս իւր վրայ կրում է գործնականութեան գրօշմը: Մինչ-

դեռ եւրոպական այլ ուղգերը դեռ ևս խառնափում են մանկավարժական փորձի շրջանում, անգլիացիք վաղուց արդէն վճռել են մի շատ նշանաւոր մանկավարժական խնդիր, ժողովրդական դպրոցների ուսուցիչ պատրաստելու խնդիրն, իրենց յատուկ եղանակով, որ իրատական և օրինակելի կարող է լինել և մեզ համար:

1816-ին Անգլիացիք ոչնչացրին Վանկատերեանս փոխադարձ ուսուցման եղանակը և առաջուայ մանուկների տեղը բռնեցին աշակերտ ուսուցիչները: Ահա թէ ինչպէս են պատրաստում նրանք ժողովրդական դպրոցների համար ուսուցիչներ:

Ժողովրդական եօթն դասարանեան ուսումնարանի դասընթացը աւարտելուց յետոյ՝ աշակերտը կարող է մնալ նոյն դպրոցում՝ աշակերտ-ուսուցիչ և ուսուցիչներին օգնել, որքան կարող է: Իւրաքանչիւր փորձուած ուսուցչի ձեռքի տակ կարող են լինել երեքից ոչ աւելի աշակերտ—ուսուցիչ: Այդ պատանիները վարժուում են ուսուցչի հրահանգով, ինչպէս և ամենայն տարի ենթարկուում են քննութեան: Այլընդրում այդ պատանիները ամբողջ շաբաթը պարապում էին դաս տալով, բայց այդ ընթացքում՝ նոցա աշխատանքը թեթեւացրին, այժմ՝ նոքա միայն շաբաթուայ կէսը նուիրում են այդ գործին, իսկ մնացած ժամանակը նոցա միջոց է տրուում իրենց զարգացման համար աշխատելու: Չորս տարի նոքա մնում են այդ կոչման մէջ. ստանալով կառավարութիւնից փոքրիկ առձիկ, նրանք ամէն տարի ենթարկուում են քննութեան, և իւրաքանչիւր յաջող քննութիւն տուող աշակերտի համար դպրոցը նւապատ է ստանում:

Քննութեան աւարկաներն են. անգլիերէն թուաբանութիւն, հանրահաշիւ, երկրաչափութիւն, աշխարհագրութիւն, պատմութիւն, նկարչութիւն, բարոյաբանութիւն, քննուողը ընտրում է նաեւ մի հին կամ նոր լեզու: